

pa o kmečki hiši v Karavankah in študija o koroški ljudski arhitekturi izpod peresa arhitekta. Pripravlja se knjiga o kmečki hiši v Julijskih Alpah. Ti prvi spodbudni začetki že zarisujejo obrise slovenske arhitekturne krajine, ki so lahko spodbudni tudi za snovalce regionalnih muzejev na prostem pri njihovem odločanju in utemeljevanju izbranih spomenikov za muzej, kakor tudi pri vrednotenju njihove stavbno zgodovinske in narodopisne vsebine.

Opozoril bi rad še na eno pomanjkljivost, ki jo čutimo raziskovalci ljudskega stavbarstva. Pri svojem delu smo nepovezani, osamljeni, kar ne velja za druge evropske narode, kjer so njihovi raziskovalci vključeni v evropsko zvezo raziskovalcev stavbarstva. Na tem področju se obetajo sodelavcem muzejev na prostem boljše perspektive, saj se bodo lahko avtomatično vključili v evropsko zvezo muzejev na prostem, kar jim bo omogočalo uveljaviti se tudi v evropskem okviru.

Svoja kratka razmišljanja o pomenu muzejev na prostem naj sklenem z misljo, da z njihovim ustanavljanjem ne bodo pridobili samo muzeji, dobre obete prinašajo tudi raziskovalcem in turizmu. Z muzeji na prostem se bo začela uresničevati že pred štiridesetimi leti zapisana misel, objavljena v Varstvu spomenikov: "Varovati obraz domovine, pomeni ohraniti njeno nacionalno pričevalnost, hkrati pa tudi tiste vrednote, ki vlivajo človeku nacionalni ponos in veselje do življenja" (E. Cevc, Obraz domovine, Varstvo spomenikov 3, 1950).

MUZEJ NA PROSTEM NA BRDU PRI KRANJU

SILVESTER GABERŠČEK

Prizadevanja za postavitve tovrstnega muzeja na Gorenjskem imajo dolgo zgodovino. Še preden je bil ustanovljen kranjski Zavod za spomeniško varstvo (1963), se je že razmišljalo o postavitvi Skansena na Bledu (1955). Resnejša prizadevanja za postavitve takšnega muzeja v bližini šempetrskega gradu v Stražišču pri Kranju so bila konkretizacija Posveta o Slovenskih muzejih na prostem na SAZU v Ljubljani 1981. Zaradi gradnje krožne ceste na Tominčevi ulici v Kranju je bilo potrebno odstraniti cca 200 let staro leseno sitarsko hišo. Prišlo je do prenosa omenjene hiše na travnik med šempetrsko graščino in grajsko kapelo. Leta 1982 je bila hiška prenesena. Ob tej priložnosti je bil v Kranju strokovni posvet na katerem je bil predstavljen idejni projekt tega Skansena, na katerega naj bi prenesli še eno sitarsko hišo iz Stražišča št.50.

Do realizacije tega projekta ni prišlo, tako je projekt zamrl, obenem pa tudi razne kulturne dejavnosti, ki so se občasno dogajale v "sitarki".

Misel o nujnosti vseslovenskega skansena se je približno vsako desetletje znova pojavila v zvezi z novo možno lokacijo. Ker pa se je vedno zatikalo pri konkretni pridobitvi zemljišča, za čemer se je do nedavnega skrivalo ideološko nasprotovanje postavitvi česarkoli, kar bi poudarjalo narodno kulturo in s tem vzbujalo pretirano zavest o "pripadnosti" temu narodu.

Leta 1986 se je ob spomeniški akciji pri gradu Krumperk pri Ihanu pokazala idealna lokacija za postavitve osrednjega slovenskega muzeja na prostem. Več dejavnikov je govorilo v prid take odločitve. Sama občina Domžale se je za ta projekt zelo ogrela, saj na njenem ozemlju ni ničesar monumentalnega in bi s tem projektom pridobila nacionalno institucijo. Lega je bila enkratna. Na cca 120ha družbenega zemljišča, ki se razprostira med renesančno graščino in taborsko cerkvijo na drugi strani; skratka idealna Slovenska krajina, ki bi zaradi razgibanosti terena prenesla vse tipe ljudske arhitekture. Prenesti se je nameravalo cca 60 lesenih objektov iz vse Slovenije. V začetku leta 1990 pa je prišla graščina Krumperk skupaj z zemljišči v preliminarno pogodbo z ameriškim poslovnežem, ki bi celoten kompleks uredil za visoki turizem zaprtega tipa.

Morda je bilo po srečnem naključju istega leta v Rožnavu pod Radhošem na Moravskem 14. evropsko posvetovanje o Muzejih na prostem, kjer je prevladalo spoznanje, da so strokovno bolj umestni regionalni muzeji na prostem in tako je zamisel o vseslovenskem muzeju na prostem odstopila mesto predlogu o mreži tovrstnih muzejev. Vsak Zavod je predlagal več možnih lokacij, ki so bile posredovane komisiji pri RZVNKD v Ljubljani.

Na območju Gorenjske smo iskali več variant. Sama občina Domžale ne bi rada zapustila možnosti, da bi bila gostitelj takemu muzeju, vendar vse predlagane lokacije niso ustrezne. Možne lokacije miniaturnih muzejev na prostem, ki bi prenesle kvečjemu predstavitev do treh domačij, so na območju Volčjega potoka ter v Spodnji Radovni ob opuščenih fužinah.

Mimo vsakega natečaja in strokovne presoje stroke je v 80-ih (1980) letih znotraj kompleksa Brdo zrasel mini skansen. Projekte zanj je izdelal dr. Peter Fister. Glede na tedanjo funkcijo Brda se o tem ni govorilo, tako da je za to vedelo le nekaj ljudi; v strokovnih objavah pa se o tem ni smelo pisati. V začetku letošnjega leta, ko se je začel pripravljati javni natečaj za celoten kompleks Brdo, in ko je ZVNKD v Kranju moral pripraviti strokovne podloge natečaja, smo naenkrat odkrili že deloma postavljen skansen na izredni lokaciji z urejeno infrastrukturo.

Zamisel je bila posredovana koordinatorju prof. Petru Gabrijelčiču, ki je v realizaciji regionalnega skansena videl prednost in obogatitev kompleksa Brdo.

Na Zavodu je bil izdelan predlog za prenos 20-ih lesenih objektov s področja Gorenjske. V okviru tega projekta, ki ga financira Republika so stekla pripravljajalna dela, tako da je že izdelana dokumentacija 10-ih objektov. V tem času je stekla gradnja krožne ceste v Stražišču pri Kranju, tako da je bila nujna odstranitev lesene sitarske hiše. Glede na predhodne dogovore z upravo Brda, je bila hiša deponirana

v bližini "Sitarke" št.1 znotraj kompleksa Brdo.

V zvezi z istim dogovorom je bil predviden prenos mežnarije iz Srednje Bele pri Preddvoru, ter postavitvijo - prenosom mlina in žage v bližini elektrarne. S tem bi bil zaključen mini skansen, ki bi se vključil v dosedanjo dejavnost podjetja Brdo.

Stališče in predlog stroke je, da bi v okviru kompleksa Brdo na cca 20ha nastal regionalni skansen za Gorenjsko. Vključil bi območje, ki je bilo že doslej predvideno za skansen, ter greben v smeri naselja Srednja Bela vse do ograje. V drugi varianti pa bi se razširil še proti vzhodu do t.i. Kardeljeve kočje na Beli, kjer bi se predstavila planšarska arhitektura.

Skansen bi deloval po vzoru evropskih skansenov. Poleg spomeniške bi imel zlasti pedagoško in turistično funkcijo, ki bi se jo popestrilo z različnimi dejavnostmi avtohtone obrti in folklore.

Delovanje skansena je možno avtonomno s posebnim vhodom iz Sr. Bele; glede na zasedenost in dejavnost v preostalem kompleksu Brdo; vendar v gospodarskem in lastninskem okviru kompleksa Brdo, tako da bi tekla tudi notranja komunikacija za obiskovalce "historičnega" dela.

Za lokacijo muzeja na prostem znotraj kompleksa Brdo je predviden greben, ki se nad sedanjim "skansenom" nadaljuje proti vasi Srednja Bela. Grebenasti teritorij je poraščen z redkim borovim gozdom in je primeren za lokacijo gručaste vasi z osrednjim vaškim prostorom t.j. vaškim koritom in znamenjem.

Med skansensko vasjo in vasjo Srednja bela je večji travnik, vendar bi vizuelno delovalo kot nadaljevanje naselja z vaško cerkvijo v Srednji Beli ter naravno kuliso Storžiča v ozadju. Dostop za javnost naj bi bil iz vasi Srednja Bela, za manjše skupine - obiskovalce kompleksa Brdo, pa bi bila možna tudi notranja komunikacija.

Na arealu cca 12ha, ki predstavlja prvi del Muzeja na prostem bi bila predstavljena gručasta vas sestavljena iz lesene in polzidane arhitekture Gorenjske.

V preteklih letih je bil pripravljen seznam objektov za prenos. Seveda izbor ni več tako pester kot pred desetletji, saj je večina zaščitenih hiš iz Orlovega seznama propadla in tako so najlepši primeri izginili. Iz priloženega seznama je razvidno poreklo, lastnina in časovna možnost odkupa in prenosa posameznih objektov.

Ob že predstavljeni sitarski hiši na platoju ob jezeru bi se v glavnem upošteval koncept dr. Petra Fistra s korekcijo, da se namesto gospodarskega poslopja postavi še eno sitarsko hišo iz Stražišča. Spodnji del pomola bi tako predstavljal kajžarski del naselja z obrtniško dejavnostjo.

Ob izlivu potoka v jezero pa je primerna lokacija za obrti povezane z vodno silo: mlin, žaga, kovačija.

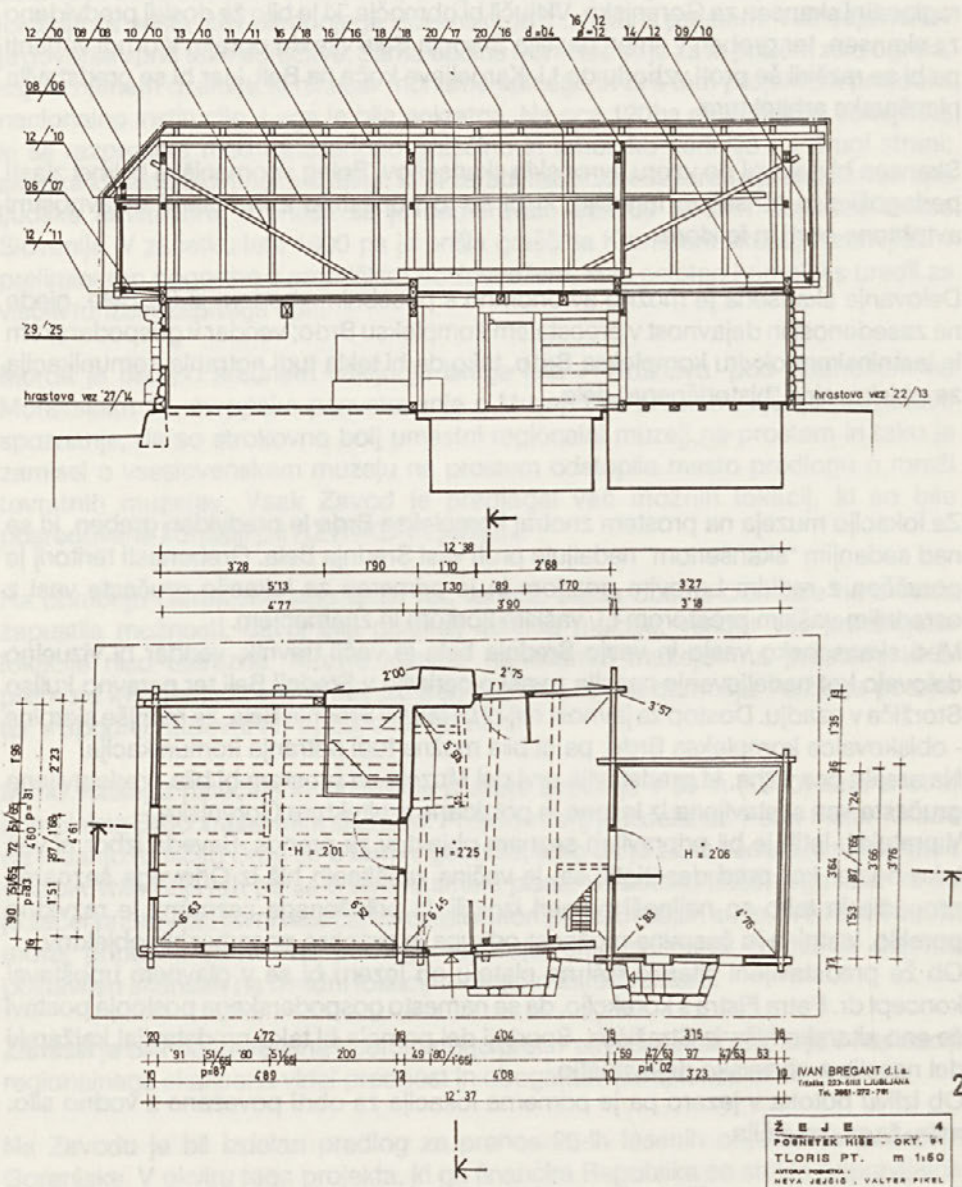
Travnati pomol se po Fistrovih projektih zapolni s pomožnimi objekti: svinjak, kokošnjak, 'gartelc', čebelnjak, sušilnico za sadje, manjši toplar, njiva in manjšim nasadom starega sadnega drevja.

Ob samem vходу na prostor sedanjega "skansena" je možna lokacija kajžarske hiše - "mežnarije" iz Srednje Bele.

Drugi areal na cca 10ha SV od prvega je predviden v II. fazi.

Na tem delu je možna lokacija večje kmetije v celku.

Na strmem pobočju pod kočo na Belci pa je primerna lokacija planšarske arhitekture.

Arhitektonski posnetek stanovanjske hiše v Žejah št.4, objekt, namenjen za prenos v muzej na prostem. (ZVNKD Kranj)

SEZNAM OBJEKTOV:

1. "Tomaškova" domačija iz naselja Hribi št.1 nad Trojanami (Domžale). Domačija (stanovanjska hiša, gospodarsko poslopje, toplar in dvojna kašča) je v celoti na razpolago za prenos. Lastnica se strinja z odkupom. Objekti so v razmeroma dobro ohranjenem stanju in so še v življenjski funkciji.
2. "Pri Pengre" v Žejah št.4 pri Gorjuši (Domžale). Domačija (stanovanjska hiša, hlev, svinjak, toplar je bil pred kratkim sežgan). Hiša je še naseljena, vendar predstavlja socialni problem. Odkup je možen.
3. "Sicarjeva" sitarska hiša iz Stražišča - Tominčeva 50, Kranj (Kranj). Odkup hiše, izmere in prevoz na novo lokacijo je zagotovilo cestno podjetje. V 50-ih letih je bila hiša deloma obnovljena, rekonstrukcija prvotnega stanja ni vprašljiva. Hiša je že deponirana na Brdu.
4. "Čurgova" stara hiša v Bistričici št.1 pri Stahovici (kamnik). Še v celoti z notranjo opremo ohranjena lesena hiša. Lastnik se strinja s prodajo. Prenos je možen.
5. "Pri Luku", Gorica št.2 Moravče (Domžale). Strnjen leseni dom. Hiša je še naseljena. V kratkem je predvideno rušenje zaradi širitve ceste. Nadomestna gradnja je že izvedena. Lastnik se strinja s prenosom.
6. "Uštinčeva" kajža, Vrhpolje št.25 pri Moravčah (Domžale). Delno obnovljena in še v uporabi. Lastnik se strinja z odkupom.
7. "Korinovo" gospodarsko poslopje iz Vrhpolja pri Moravčah (Domžale). Objekt je bil odkupljen, strokovno demontiran in začasno deponiran v gradu Krumperk. Čaka na ponovno postavitvev.
8. "Pri Lesjak" v Sp. Dolah pri Moravčah (Domžale). Že več klet opuščena domačija. Lastniki živijo v Ljubljani. Objekt je razmeroma ohranjen in še možen za prenos.
9. "Udomkova kašča" v Črnem vrhu št.6 nad Špitaličem (Kamnik). Enkrat že prenešena, dobro ohranjena kašča, je na razpolago za prenos.
10. "Pri Primež", Zg. Pa. lovče št.23. (Kamnik). Vrh_hlevna hiška, razmeroma dobro ohranjena. Na istem mestu je predvidena nadomestna gradnja.
11. "Kašča" iz Stiške vasi št.17., Cerklje (Kranj). Deloma razpadajoča lesena ometana kašča s freskami, še zanimiva za prenos.
12. "Mežnarija" v Sr. Bitnjah (Kranj). Objekt je pol zidan, pol lesen, dobro ohranjen. Lastnik ž.u. Stražišče je pripravljen objekt prodati.

13. "Skominčeva hiša" V Koprivniku št.32 Srednja vas v Bohinju (Radovljica). Stegnjen bohinjski dom v dobrem stanju. Hiša je opuščena dve leti. Lastnik se strinja z odkupom.
14. "Hribarjeva hiša", Koprivnik št.13. Srednja vas v Bohinju (Radovljica). Lastnik bo na istem mestu gradil nadomestno hišo. Obstoječa hiša je v notranjosti dobrega preurejena. Eventuelni odkup in prenos bo potrebno še ovrednotiti.
15. "Štrekmanova kajža", Voglje, Pot na ozare š.15, Šenčur (Kranj). Opuščena lesena nekoč dvojna kašča. Deloma še opremljena. Lastnik živi v Nemčiji.
16. "Nadstropna" hiša, Grad št.21, Cerklje (Kranj). Opuščena, še dobro ohranjena pol zidana hiša v pritličju. Lastnik namerava graditi nadomestno hišo.
17. "Marinčkova" domačija v Zg. Beli št.35, Preddvor (Kranj). Za monumentalno domačijo stegnjenega tipa že obstaja nadomestna gradnja. Z lastnikom je potreben dogovor o odkupu. Stanovanjski del hiše ima še avtentično notranjo opremo. V bližini hiše je dobro ohranjen tipični lesen čebeljak.
18. "Mežnarija" Sr. Bela št.25, Preddvor (Kranj). Dobro ohranjena lesena hiša s hlevom v podaljšku. Predvidena je nadomestna gradnja. Lastnik je pripravljen za odkup domačije. Predvidena je demontaža v letu 1992.
19. Za upravno stavbo z gostinskim lokalom je možna rekonstrukcija "Glasove" domačije iz Velikega Jelnika v Črnem Grabnu (Domžale). Za omenjeno reprezentančno domačijo - eden redkih lesenih slovenskih kmečkih dvorcev, je bila pred rušenjem izdelana arhitektonska dokumentacija.

VIZIJA IN POMEN MUZEJA NA PROSTEM V TRENTI

INGA MIKLAVČIČ-BREZIGAR

Ideja o postavitvi muzeja na prostem v območju (okolici) sedanjega Trentarskega muzeja na Logu v Trenti in bodočega Informativnega centra Triglavskega narodnega parka, ki jo je oblikoval Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica, pomeni izredno dopolnitev vsebinske zasnove Informativnega centra Triglavskega narodnega parka, v katerem bo poleg Muzeja Triglavskega narodnega parka tudi Trentarski muzej. Vprašanje, ali bo ideja izvedljiva, je, glede na odklonilno stališče domačinov, seveda upravičeno, pri našem današnjem gospodarskem in ekonomskem položaju pa je vprašljiva tudi investicija v muzej na prostem.